

ДАНИЛО СУШКІВСЬКИЙ-САМОЙЛОВИЧ – ПОДВИЖНИК НАУКИ ДО 280-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

У народному житті здоров'є – це величезна підвалина його існування, його сили, його фізичного і духовного розвитку, його політичної і державної будуччини...

О. Корчак-Чепурківський

Василь Шендеровський
доктор фіз.-мат. наук,
професор, пров. наук. співр.
відділу теоретичної фізики
Інституту фізики
НАН України,
дійсний член НТШ,
м. Київ

Олена Полевецька
інженерка відділу
теоретичної фізики
Інституту
фізики НАН України,
м. Київ

Розповіді у радіопрограмі «Нехай не гасне світ науки» про основоположника української епідеміології, талановитого українського вченого і лікаря XVIII століття **Данила Сушківського** запропонував професор Тернопільської медичної академії імені Івана Горбачевського **Михайло Андрейчин**, знаний вчений у галузі інфекційних хвороб, епідеміології. «Нагадайте для людей ім'я Данила Сушківського, бо не маємо права забувати, що вже минуло понад 260 років від дня його народження, адже саме він здійснив подвиг у подоланні дуже небезпечної для людства інфекційної недуги – чуми», – радив професор.

Народився Данило Сушківський, або, як він себе називав на честь батька, Самойлович, 22 грудня 1742 року в селі Янівці (тепер село Іванівка) на Чернігівщині в сім'ї священника (у деяких наукових розвідках подають іншу дату народження – 1744 рік).

Початкову освіту хлопець отримав удома. 1756 року вступив до Києво-Могилянської академії, яка на той час була загальноосвітньою школою, приступною для всіх станів людності України. Повний курс навчання в академії тривав 12 років, науковий рівень був досить високий. Серед професорів того часу були такі визначні вчені, як **Теофан Прокопович**, **Симон Тодорський**, **Георгій Кониський**, **Сильвестр Ляскоронський**, **Георгій Щербацький**, **Іриней Фальковський** та інші. Годі й згадати, скільки видатних людей світу здобули тут висококласну освіту і пішли працювати на благо людства, примножуючи добру славу цього наукового й навчального закладу.

У 2-й половині XVIII століття було кілька проєктів перетворити Києво-Могилянську академію на університет (1763 року – гетьмана **Кирила Розумовського**, згодом Рум'янцева, київського шляхетства 1767 року), але російський уряд поставився до цього негативно.

Отож згодом, 1817 року, Києво-Могилянську академію була закрито, а замість неї 1819 року створено Київську духовну академію.

У списку вихованців академії є такий запис: «*Учень школи риторики Данило Самойлович, малоросіянин Чернігівського полку, с. Янівка*». Під час навчання 1761 року молодого здібного юнака було зараховано до шпитальної медичної школи. За тогочасними правилами учнем цієї школи можна було стати після опанування риторики або філософії. Данило, як бачимо, вибрав риторiku. Викладачі, помітивши його хист до медичних наук, направили його до Медично-хірургічної школи при Петербурзькому адміралтейському шпиталі, яку він закінчив 1765 року. Успішно склавши іспит на звання лікаря, Данило Самойлович почав працювати одночасно головним лікарем Жіночої венерологічної лікарні у Петербурзі та полковим лікарем Копорського полку. Здавалося б, життя, праця складаються добре.

Але почалася російсько-турецька війна 1768–1774 років. Молодий вчений перебуває в Молдові, де вперше стикається з епідемією чуми. На основі спостережень за поширенням «чорної смерті» він доходить висновку, що бубонна форма чуми передається безпосередньо при контакті з хворим або через забруднені ним речі. Зауважмо, що на той час лікарі ще не мали уявлення про мікробів, які спричинюють заразні хвороби. Подальші спостереження він проводить вже під час епідемії чуми в Києві і Москві 1771 року. Добровільно очолює шпиталь в Угрицькому монастирі, куди звозили хворих чумою з усїєї Москви.

Данило Сушківський-Самойлович

Тоді від чуми гинуло 80 відсотків хворих. Данило Самойлович уперше у світовій практиці, розробивши жорсткі правила сортування хворих за медичними ознаками, точно визначив тривалість інкубаційного періоду моровиці (чуми) і досконало описав її клінічний перебіг. Вивчаючи ефективність протичумних обкурювальних порошоків, головними складниками яких були сірка та селітра, Данило Самойлович встановив, що в обкурених будинках чума вдруге не з'являлася. Сам під час досліджень дістав тяжкі отруєння та великі опіки обличчя і рук. Вчений у своїх наукових працях довів також можливість запобіжних щеплень проти чуми. Наражаючись на небезпеку, зробив таке щеплення і собі.

1776 року Данило Сушківський-Самойлович їде продовжувати навчання за кордон. Спочатку навчається в Лейденському університеті, де після 4-річного навчання захищає 1780 року дисертацію з питань хірургічного акушерства і отримує науковий ступінь доктора медицини. На цьому не зупиняється і далі продовжує навчання на медичному факультеті в Парижі і Страсбурзі.

Страсбурзький університет славився чудовою експериментальною базою. У його стінах панував раціоналізм і намагання тісно пов'язати викладання теоретичних предметів з прямими запитами практичного життя. Це сприяло розвиткові тут матеріалістичних тенденцій в ділянці прикладних наук і медицини. Університет притягав велике число студентів з усієї Європи, в тому числі і з Росії. Тут навчалися і здобували докторські ступені знамениті лікарі **Н.М. Максимович-Амбодик**, **М.М. Тереховський** та **О.М. Шумлянський** – основоположник вітчизняної гістології, сучасник і товариш Данила Самойловича, ім'я якого до недавнього часу залишалося забутим.

Згадаймо, що тут також вчився тепер вже добре знаний в Україні і світі, видатний український вчений, фізик-електротехнік **Іван Пулюй**.

А Данило Самойлович, перебуваючи в Парижі, знайомиться з Габріелем Леклерком. **Ніколя Габріель Леклерк** – французький лікар, письменник та історик. У 1759–1762 роках перебував в Україні як лейб-медик гетьмана Кирила Розумовського, у 1769–1775 жив у Росії, де був почесним членом Академії наук. Перебуваючи в Україні, зібрав цінні матеріали з історії козаччини і Запоріжжя, які частково використав у своїй 3-томній праці «Histoire physique, morele, civile et politique de la Russie ancienne et moderne» (1783). Ця книга викликала гостру критику з боку російського уряду і наукових кіл. Леклерк написав також «L'histoire des Cosaques de Boristenes» (1776), яка, на жаль, не збереглася.

Тож за сприяння Леклерка Данило Самойлович видає кілька наукових праць і серед них 1783 року книжку «Дослідження про чуму, яка в 1771 році спустошила Російсь-

Страсбурзький університет

Данило Сушківський-Самойлович

ку імперію, особливо столичне місто Москву, та про те, які було знайдено ліки, щоб її побороти, та засоби від неї себе вберегти». Книжка мала великий успіх. Її перевидали в Парижі та німецькою мовою в Ляйпцігу. Вчений отримав наукове визнання, його обрали членом 12 закордонних академій і наукових товариств. Опубліковані наукові праці він відсилає до Петербурзької академії наук, двічі звертається з проханням про прийняття його в члени Академії, але позитивної відповіді так і не отримує. Росія, хоч це й дивно, відмовила йому.

1783 року Данило Сушківський-Самойлович – вчений зі світовим іменем повернувся в Україну, але майже рік не мав роботи. І лише спалах епідемії чуми в Криму спонукав владу звернутися до нього як до найкращого фахівця. Епідемія на півдні України – в Херсоні – забирала забирала щодня понад півсотні життів. 1784 року Сушківський став головним лікарем Катеринославського намісництва і Таврійської області. Його постійно діючою резиденцією став Очаків. Маючи великий досвід, Данило Сушківський-Самойлович швидко організував карантинні заходи, й епідемія чуми пішла на спад. При цьому вчений невтомно проводив наукові дослідження, намагаючись за допомогою мікроскопа, який давав збільшення у 250 разів, знайти збудника хвороби. На жаль, через недосконалість технічних засобів йому не вдалося цього зробити. Як ми згадували, збудника відкрив через 109 років французький мікробіолог **О.Є. Йерсен**. А генерал-губернатор **Григорій Потьомкін**, звітуючи імператриці Катерині II, писав: «У боротьбі з чумою особливо відзначився доктор Самойло-

Ніколя Габріель Леклерк

вич, котрий власним прикладом, спонукаючи медичних чинів до лікування заражених, велику кількість оних урятував від смерті та про природу заразної хвороби вельми важливі вчинив відкриття».

Данило Сушківський був дуже незалежним. У Росії, де вільнодумства нікому не прощали, сподіватися винагороди було марно. Натомість праці вченого перевидувалися у Франції, австрійський імператор **Йосиф II** (той, який скасував кріпацтво, зрівняв у правах греко-католицьке духовенство з латинським, заснував духовну семінарію у Відні, відкрив 1783 року Львівський університет) нагородив Данила Самойловича Великою золотою медаллю.

Після смерті князя Потьомкіна вченого призначено 1793 року головним лікарем усіх карантинів України, а від 1801 року – інспектором Чорноморської медичної управи.

Стараннями вченого було створено надійний бар'єр від проникнення чуми на територію Росії, а нагромаджений досвід Данило Сушківський-Самойлович узагальнив у виданій 1803 року книжці. У ті часи модно було вживати довгі назви книжок, і ось як вона називалася: «Засіб найзручніший, як заздалегідь уникнути зараження чумою на судні мореплавному людей, що екіпаж судна собою являють, не віддаючи на знищення вогнем і самого корабля». Зазначимо, наприклад, що до появи цієї книги кораблі, на яких виявляли хворого на чуму, спалювали.

І все ж невтомна праця вченого Данила Сушківського-Самойловича нарешті була поцінована владою. Його було нагороджено орденом Святого Володимира і присвоєно чин дійсного статського радника, його визнала

світова наукова спільнота. За 30 літ служби Данило Самойлович брав участь у ліквідації 9-ї епідемії чуми, написав низку наукових праць, серед яких монографія у 4-х частинах. Вчений науково обґрунтував важливість проти-епідеміологічних заходів, дійшов висновку про наявність у тих, хто переніс хворобу, імунітету. Щоб виробити несприйнятливості організму до чуми, він спробував робити щеплення матеріалом з гною чумних бубонів. Це було зроблено за 123 роки до появи першої ефективної вакцини проти чуми.

Не шкодував учений сил і енергії і для організації медичної освіти. Разом з іншими українськими вченими-медиками **Олександром Шумлянським**, **Степаном Андрієвським**, **Мартиним Тереховським** він опрацьовував методику, навчальні програми та плани для медичних шкіл.

Помер Данило Сушківський-Самойлович у місті Миколаєві 4 березня 1805 року після тяжкої хвороби. Найбільш ймовірно, що вченого було поховано на Старому міському цвинтарі по вулиці Степовій. У Миколаєві встановлено бюст вченому на території районної лікарні.

Ім'я видатного українського вченого, основоположника вітчизняної епідеміології, педагога, патріота і гуманіста Данила Сушківського-Самойловича має зайняти почесне місце в історії української науки. ■

Мініатюра з портретом Сушківського-Самойловича

Пам'ятник лікарю-вченому Самойловичу в Миколаєві

Література

1. Андрейчин М. Вікопомний подвиг українського лікаря. Вісник Фонду Олександра Смакули. Тернопіль, 1998. № 2 (4). С. 54–55.
2. Иванов Н. И. Первый русский эпидемиолог Данила Самойлович. Фельдшер и акушерка. 1945. № 11. С. 44–50.
3. Страшун И. Д. Выдающийся русский врач XVIII века Д. С. Самойлович. Труды совещания из истории естествознания АН СССР. Москва-Ленинград, 1948. С. 314–350.
4. Корнеев В. М., Мальцев Н. С. Д. С. Самойлович – выдающийся военный врач и основоположник русской эпидемиологии. Военно-медицинский журнал. 1948. № 11. С. 52–56.
5. Соболев С. Л. История микроскопа... 1949. С. 396–402.
6. Рожнятовська О. Основоположник вітчизняної епідеміології (до 270-річчя Данила Самойловича (1744-1805)). Календар знаменних дат. Дати і події. 2014, 2 півріччя, № 2 (4). Київ, 2014. С. 148-152.